

УДК 330.341.1:378

Чижова Н.Є.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Менеджмент»
Красноармійського індустріального інституту
Донецького національного технічного університету*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

У статті відображено сучасну концепцію формування інвестиційної привабливості вищої освіти. Вона визначає стратегію й основні напрями інвестиційної політики, сприяє створенню сприятливого образу вищої професійної освіти України. Визначено основні перешкоди формування інвестиційної привабливості вищої освіти.

Ключові слова: освіта, вища професійна освіта, інвестиції, інвестиційна привабливість, інформаційний потенціал, людський капітал.

Чижова Н.Е. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

В статье отобразена современная концепция формирования инвестиционной привлекательности высшего образования. Она определяет стратегию и основные направления инвестиционной политики, способствует созданию благоприятного образа высшего профессионального образования Украины. Определены основные препятствия формирования инвестиционной привлекательности высшего образования.

Ключевые слова: образование, высшее профессиональное образование, инвестиции, инвестиционная привлекательность, информационный потенциал, человеческий капитал.

Chizhova N.E. CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF HIGHER EDUCATION AS A COMPONENT OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

Modern conception of forming of investment attractiveness of higher education is represented in the article. This article determines strategy and basic directions of investment politics, assists creation of favourable character of higher professional education of Ukraine. The basic obstacles of forming of investment attractiveness of higher education are certain.

Keywords: education, higher professional education, investments, investment attractiveness, informative potential, human capital.

Постановка проблеми. Рівень інтелектуального потенціалу країн безпосередньо визначається якістю та конкурентоспроможністю освіти, стає не тільки найважливішим фактором економічного і соціального розвитку, а й ключовою умовою економічної і політичної самостійності країни, її виживання. Наприкінці 80-х і протягом 90-х рр. ХХ ст. відбулося певне зниження якості і конкурентоспроможності освітнього та дослідного процесів у вищій школі України, і, як наслідок, неповна відповідність рівня підготовки фахівців. Це призводить до втрати авторитету української освітньої системи, надлишку на ринку праці незатребуваних дипломованих кадрів. Поява та стрімкий розвиток високих технологій, зростання рівня технічної оснащеності виробництв, забезпечення високих темпів розвитку науки і техніки, зумовлені необхідністю досягнення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва та сфери послуг, вимагають наявності кваліфікованих фахівців і відповідної системи їх підготовки [1, с. 56].

Як зазначила В. Сафонова, у 90-ті рр. ХХ ст. в українській освіті відбулися істотні зміни. Значно зросла автономія навчальних закладів, збільшилася різноманітність їх видів, створено недержавний сектор освіти. Розширилися можливості вибору навчальної літератури, оновлено зміст гуманітарної і соціально-економічної освіти. Введено багаторівневу систему вищої освіти, відбулося помітне укрупнення спеціальностей в системі підготовки кадрів у початковій і вищій професійній освіті. Проте не було здійснено комплексного оновлення системи освіти. Фінансові і матеріальні ресурси, необхідні для розвитку освіти, виділялися із залишкової частини державного бюджету в останню чергу, значно скоротилася частка витрат освіти в складі національного доходу. У результаті нинішній стан освіти (її зміст

і структура, матеріальна база, організаційно-економічні й управлінські механізми, статус педагогічного працівника) виявився не відповідним сучасним вимогам [2, с. 213].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти фінансового забезпечення функціонування закладів вищої освіти в контексті реформування освітньої галузі в Україні досліджувалися у роботах відомих вітчизняних науковців: В. Кременя, М. Степка, В. Огнев'юка, М. Згуровського, В. Журавського, В. Астахової, О. Грішнєвої, Я. Болюба, В. Боброва, Т. Боголіб, Й. Бескид, І. Каленюк та багатьох інших [3]. Питанням важливості інвестування освітньої галузі присвячено роботи таких науковців, як І. Галай, Г. Герасименко, Т. Норкіна, З. Скарбун, Н. Тарханова. Зазначені автори стверджують, що вкладання в освіту є основним напрямом інвестицій у людський капітал як основу розвитку України.

Але питання розробки ефективної стратегії (концепції) формування інвестиційної привабливості вищої освіти достатньо не були досліджені, що обумовило необхідність її побудови та запровадження.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні сучасної концепції формування інвестиційної привабливості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На цьому шляху доцільно розглянути історичний та світовий досвід реформування системи вищої освіти і механізмів її інвестування. Так, класична модель інвестування освіти (для інноваційної економіки) передбачає поступове скорочення витрат на вищу освіту з розрахунку на одного студента з паралельним запуском ринкових механізмів у дану сферу. Неоліберальний механізм інвестування передбачає поєднання одночасного скорочення державних витрат у

відносному вирахуванні з різким зануренням вищої школи в ринкове середовище. У країнах з розвинутою ринковою економікою традиційно головна роль відводилася державі. Вивчення світового досвіду реформування системи вищої освіти і механізмів її інвестування показує, що держава надає все більше і більше свободи ВНЗ, прагнучи створити умови для залучення приватних інвесторів і збільшення позабюджетних джерел фінансування освіти. Поштовхом для початку реформ стала криза національних освітніх систем, що виявилася в їх нездатності адекватно реагувати і швидко адаптуватися до стрімких змін у науці, техніці, технології і соціальній структурі суспільства [4, с. 17].

Стратегія має визначити першочергові завдання державної політики щодо формування та використання людського капіталу. Вони мають впливати не лише з потреби вирішення наявних проблем, але й із стратегічних цілей розвитку економіки та соціальної сфери України. Такими найважливішими цілями в Україні є перехід до інноваційної економіки та формування соціальної держави. Розвиток людського капіталу має безпосереднє відношення до їх реалізації. Першочерговими завданнями державної політики мають бути:

- у сфері формування та розвитку людського капіталу:

- забезпечення необхідних економічних умов для формування та розвитку людського капіталу на високому рівні;

- забезпечення високого освітньо-професійного рівня населення та його відповідності сучасним потребам економіки;

- формування інноваційно значимих рис працівників та їх високої інноваційної активності;

- забезпечення простого відтворення населення, збереження та зміцнення його здоров'я, подовження тривалості життя та періоду активної трудової і соціальної діяльності;

- у сфері використання людського капіталу:

- стимулювання розвитку потреби підприємств у висококваліфікованих кадрах інноваційного типу;

- забезпечення більш повного використання освітньо-професійного потенціалу зайнятих на основі модернізації виробництва й удосконалення організації праці;

- активізація професійної і трудової мобільності працівників;

- суттєве підвищення рівня віддачі від людського капіталу для його власника шляхом реформування заробітної плати та всієї системи матеріальної і моральної винагороди [5, с. 37].

Основною ідеєю створення концепції є: сприяти удосконаленню та активації механізму залучення інвестицій та управління інвестиційними процесами в системі вищої професійної освіти.

Основна мета концепції – формування інвестиційної привабливості вищої професійної освіти України як одного із напрямів ефективного розвитку людського капіталу.

Основними завданнями концепції формування інвестиційної привабливості вищої освіти є (рис. 1):

- розробка наукових засад та механізмів формування інвестиційної привабливості вищої професійної освіти;

- посилення процесів інформатизації вищої освіти;

- забезпечення державних гарантій формування та розвитку інвестиційного потенціалу освіти;

- реформування у системі освіти нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів залучення та використання позабюджетних коштів та забезпечення більшої прозорості для засновників процесів фінансово-господарського управління освітніми установами;

- створення умов для підвищення економічної самостійності освітніх установ шляхом збільшення різноманітності організаційно-правових форм освітніх організацій;

- створення умов для зниження інвестиційних ризиків вкладень в освітню сферу шляхом розвитку громадських інститутів управління освітою;

- створення умов для підвищення якості управління освітніми установами.

Сучасна концепція формування інвестиційної привабливості вищої освіти повинна визначати стратегію й основні напрями інвестиційної політики, створення сприятливого образу вищої професійної освіти України. Автор пропонує зосередитися на визначенні цілей, завдань, основних напрямів та заходів формування інвестиційної привабливості вищої професійної освіти. Концепція повинна бути заснована на

Рис. 1. Концепція формування інвестиційної привабливості вищої освіти як складової людського капіталу

комплексній оцінці сучасних тенденцій та проблем, враховуючи освітній, науковий і соціокультурний потенціали вищої освіти.

1. Розробка наукових засад та механізмів формування інвестиційної привабливості вищої професійної освіти. Система інвестування освіти в умовах нестачі бюджетних коштів бачиться неефективною за низькою напрямів:

- розподіл бюджетних коштів за статтями бюджетної класифікації і дотримання принципу їх цільового використання не дозволяє здійснювати маневрування ресурсами залежно від конкретних умов;
- посилення контролю за витрачанням бюджетних коштів переростає в необхідність обґрунтування перед фінансовими органами доцільності кожної трати цих коштів, що зводить нанівець законодавчо встановлену автономію і самостійність освітніх установ;
- існуюча структура фінансових органів містить безліч проміжних ланок, що уповільнюють рух фінансових потоків.

Розглядаючи можливість залучення додаткових коштів у систему освіти, слід зазначити, що в умовах їхньої нестачі зростає роль позабюджетних джерел фінансування [6, с. 116].

Тому постає нагальна потреба в розробці наукових засад та механізмів формування інвестиційної привабливості вищої професійної освіти. Для цього доцільно:

- дослідити умови інвестиційної привабливості вищої освіти;
- виявити перешкоди, що гальмують розвиток процесу інвестування вищої освіти;
- визначити єдину методику розрахунку якісних та кількісних показників інвестиційної привабливості;
- дослідити інформаційні складові інвестиційної привабливості вищої професійної освіти (особливості визначення та оцінювання);
- розкрити взаємодію елементів механізму процесу інвестування.

Серед основних перешкод формуванню інвестиційної привабливості вищої освіти науковці виділяють [7, с. 41] такі довготривалі тенденції:

- жорсткий державний контроль і регулювання діяльності;
- недостатня автономія;
- ієрархічні жорсткі структури, труднощі в поєднанні освітньої і дослідної діяльності.

Проблеми, що виникли нещодавно:

- скорочення бюджетного фінансування вищої освіти;
- низька зарплата персоналу, яка веде до відтоку висококваліфікованих фахівців;
- доходи, що отримуються від комерційної діяльності, використовуються неефективно;
- несформованість ринку освітніх послуг;
- демографічні проблеми;
- перехідний, нестабільний характер розвитку суспільства;
- глибокі структурні диспропорції в українській економіці.

2. Посилення процесів інформатизації вищої освіти дозволить:

- забезпечити доступність отримання знань та інформації для кожного члена суспільства;
- розвинути інтелектуальні та творчі здібності індивідуума (з урахуванням його самостійності, самобутності тощо);
- забезпечити стійке прагнення особистості до співпраці, обміну знаннями та інформацією, солідарності у мотивації діяльності;

- підвищити кваліфікацію або оперативно змінити сферу діяльності протягом активного періоду життя кожного члена суспільства;

- забезпечити необхідні умови підвищення ефективності заочного та дистанційного навчання;
- інтегрувати різні види освітньої діяльності;
- адаптувати інформаційні технології навчання до індивідуальних особливостей студентів навчальних закладів;

- розробити нові інформаційні технології навчання, що сприяють його індивідуалізації та інтенсифікації, активізації пізнавальної діяльності [8, с. 168].

3. Забезпечення державних гарантій формування та розвитку інвестиційного потенціалу освіти. Нормативно-правове забезпечення реалізації пріоритетних напрямів формування інвестиційної привабливості вищої освіти. Для подальшого створення сприятливого інвестиційного клімату в системі вищої освіти вкрай важливим є розв'язання завдання забезпечення повноти і несуперечності нормативно-правової бази у сфері освіти та інвестиційної політики. Формування інвестиційної привабливості вищої освіти України вимагає внесення змін і доповнень до чинного законодавства

Сьогодні сфера освіти України знаходиться на етапі модернізації, головною метою якої є забезпечення якісної підготовки фахівців відповідно до міжнародних стандартів на принципі пріоритетності інвестування сфери освіти. Даний принцип продекларований у Законі України «Про освіту» [9], «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті». Проте на практиці вони реалізуються доволі повільно. Нестача бюджетного фінансування і низький рівень залучення позабюджетних джерел інвестицій значно ускладнюють формування економічних умов для ефективного розвитку сфери вищої освіти.

У «Концепції модернізації освіти на період до 2010 р.» як один із пріоритетів освітньої політики названо формування ефективних економічних відносин у сфері освіти [10]. При цьому важливими елементами формування ефективних економічних механізмів модернізації і розвитку освіти, що забезпечують, на думку авторів проекту, фактично нові принципи і систему інвестування галузі, повинні стати:

- введення нормативного бюджетного фінансування при одночасному виділенні коштів на розвиток освіти в бюджетах усіх рівнів;
- послідовна реалізація принципу економічної автономії навчальних закладів, стимулювання співзасновництва і багатоканального фінансування закладів освіти, а також забезпечення цільового використання коштів, що виділяються на потреби освіти з бюджетів різних рівнів;
- перехід до конкурентних і контрактних механізмів фінансування закладів професійної освіти, розширення додаткових платних освітніх послуг [11, с. 403].

Однак, незважаючи на наявність перелічених нормативно-правових документів, що регламентують процеси інвестування у вищу освіту, їх ефективність далека від оптимальності. Це пов'язано з низькою інвестиційною привабливістю вищої професійної освіти.

4. Створення у системі освіти нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів залучення інвестицій у вищу освіту та забезпечення більшої прозорості для засновників процесів фінансово-господарського управління освітніми установами. Громадська участь в управлінні освітою і у процесі визначення освітньої політики є найбільш дієвим механізмом залучення в освіту інвестицій за рахунок:

- створення ефективних соціально-економічних відносин між різними суб'єктами ринку освітніх послуг: освітніми установами різних рівнів, різного типу та виду;

батьками, державними організаціями та установами, а також ринком праці як основними замовниками якості освіти та підготовки фахівців;

бізнес-інкубаторами, консалтинговими фірмами та ін.;

- створення та розвитку системи регіональної підтримки освітнього кредитування як ефективного інструменту підвищення доступності, перш за все системи професійної освіти.

Проект як організаційна форма інноваційного розвитку освіти, який повною мірою співвідноситься з відмовою від кошторисного фінансування освітніх установ і переходом до механізму довгострокового нормативно-фінансування споживача освітніх послуг.

Нормативне фінансування об'єктивно віднесено до інноваційних процесів в освіті, до яких можна віднести:

- створення прогресивних методик розрахунку нормативного фінансування за різними рівнями освіти, типами та видами освітніх установ;

- розробку законодавчої та нормативної бази, що підвищує фінансово-економічну самостійність і відповідальність освітніх установ за якість освітніх послуг;

- розробку механізмів багатоканального і багаторівневого фінансування освітніх установ;

- забезпечення різноманітності організаційно-правових форм освітніх установ різних рівнів через розробку відповідної нормативно-правової бази;

- формування мотивації працівників освіти, освітніх установ, органів управління освітою до інноваційного розвитку.

5. Створення умов для зниження інвестиційних ризиків вкладень в освітню сферу шляхом розвитку громадських інститутів управління освітою. Сьогодні вищі навчальні заклади все більше стають повноправними суб'єктами ринкової економіки, отримавши право самостійно визначати напрями свого розвитку, цілі і методи їх досягнення. Підвищилися вимоги суспільства до якості освіти, кардинально оновлюються технології навчання, швидко трансформуються організаційні та економічні умови діяльності ВНЗ, загострюється конкурентна боротьба на ринку освітніх послуг, постійно міняється позиція держави по відношенню до вищої школи. Зростання самостійності і свободи ВНЗ привело до зростання їхньої відповідальності за ефективність своєї діяльності. Спрямованість на виживання вимагає змін у процесах управління. Розв'язання завдань адаптації, виживання і розвитку за нових умов зобов'язують ВНЗ не тільки контролювати стан ринку освітніх послуг й оцінювати своє становище на ньому, але й застосовувати методи прогнозування розвитку ринку, розробляти альтернативні варіанти майбутньої поведінки залежно від зміни зовнішнього середовища.

Сфера вищої професійної освіти досить специфічна, для неї характерні особливі ризики. При цьому з погляду наявності ризику особливий інтерес становить діяльність ВНЗ у контексті якості освіти (якості підготовки фахівців). При цьому треба враховувати, що до її визначення необхідний багатобічний підхід, в якому зачіпаються як зовнішні, так і внутрішні цілі, що стоять перед вищою освітою. Він повинен відповідати встановленим стандартам і нормам, бути забезпеченим необхідними якісними ресурсами (освітні програми, кадровий потенціал, контингент абітурієнтів, матеріально-технічне забезпечення, фінанси тощо).

Ще одним елементом оцінки якості освіти є якість результатів діяльності ВНЗ (поточні та підсумкові результати навчання студентів, характеристики кар'єрного зростання випускників тощо) [12].

Більшість передових освітніх установ (ОУ) впроваджує свою систему оцінки та управління ризиками. При цьому вони стикаються зі значними труднощами. Відповідно до наведеної класифікацією ризиків освітніх установ [13, с. 363] виділено основні внутрішні та зовнішні ризики освітніх установ, що впливають на якість підготовки випускників ВНЗ (табл. 1).

Проаналізувавши набори пересічних ризиків, можна зробити висновок, що для всіх зацікавлених сторін найбільша кількість перетинів припадає на ризики, що так чи інакше залежать від якості підготовки фахівців. Це говорить про те, що даний компонент якості найбільш важливий, і тому в першу чергу необхідно вміти визначити величину ризиків, пов'язаних із цією складовою.

Визначення ризиків варто почати з рівня забезпечення підсистеми, тобто ВНЗ, і завершити рівнем споживачів. Основні ризики освітнього закладу, що впливають на якість підготовки фахівців, класифіковано за групами.

Ризики ВНЗ:

- недостатнє фінансування освітньої діяльності ВНЗ;
- нестача бюджетного фінансування;

Таблиця 1

Ризики вищого освітнього закладу

Зовнішні ризики	Внутрішні ризики
Перехід на нову систему фінансування	Забезпечення належного рівня якості освітніх послуг
Зменшення бюджетної складової фінансування	Невідповідність пропонованого набору освітніх послуг вимогам ринку
Економічна криза	Недостатній контингент студентів І курсу
Конкуренція ВНЗ	Висока ціна освітніх послуг
Скорочення контингенту абітурієнтів	Неефективність роботи PR-служб
Зміна кон'юнктури ринку праці	Імідж освітньої установи на ринку
Недофінансування або затримка фінансування з Державного бюджету	Підвищення статусу освітнього закладу за рахунок розвитку мережі філіалів
Скорочення обсягів госпдогівних і держбюджетних НДР, що фінансуються	Зниження якості освіти в освітніх закладах за рахунок розвитку мережі філіалів
Перехід установ бюджетної сфери на нову систему оплати праці	Структура управління освітньою установою
Зміна психологічного клімату в суспільстві	Недостатній розвиток матеріальної бази
Зміна законодавства України у сфері освіти (перехід на рівневу систему)	Неефективна кадрова політика (підвищення кваліфікації викладачів, програми обміну викладачами, залучення зовнішніх фахівців тощо)
Залежність від світових тенденцій	Низький рівень заробітної плати і соціального пакету співробітників

- брак кваліфікованих педагогічних кадрів;
- недостатнє інформаційне забезпечення науково-освітнього процесу;
- недосконалість матеріально-технічної бази;
- невідповідність навчально-методичного забезпечення сучасним вимогам;
- низький рівень підготовки абітурієнтів;

- відмова підприємств від співпраці із вищим і відсутність у ВНЗ програм практичної підготовки;
- низька якість освітніх послуг;
- недостатня якість підготовки;
- недостатній рівень адаптивності та працевлаштування випускників;

- невідповідність результатів вкладеним коштам.

Ризики особистості:

- недостатня теоретична база;
- незначний практичний досвід;
- недостатня кваліфікація.

Ризики підприємства:

- недостатній рівень теоретичної підготовки співробітників;
- недостатній практичний досвід співробітників.

Ризик суспільства:

- брак кваліфікованих фахівців.

Ризик держави:

- неефективне використання бюджетних коштів.

Показниками якості ступеня ризику можуть виступати коефіцієнти ризику, що показують імовірність несприятливих наслідків при досягненні мети певного рівня однією із зацікавлених сторін. Таким чином, нестабільність рівня попиту та пропозиції, постійне посилення конкуренції, випереджаючі темпи розвитку техніки і технології, зміни валютних курсів, неконтрольована інфляція, а також багато інших факторів, характерних для поточного стану економіки, створюють умови виникнення ризику в діяльності ВНЗ. Тому неодмінною частиною менеджменту якості є необхідність впровадження та використання системи управління ризиками в освітній діяльності.

6. Створення умов для підвищення якості управління освітніми установами. Підвищення якості освітнього процесу буде сприяти формуванню привабливого та сприятливого інвестиційного клімату завдяки кваліфікованій, відповідальній, гнучкій робочій силі, забезпечуючій підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності. У результаті покращиться якість товарів / послуг в національній економіці. Процес передачі знань слід проводити таким чином, щоб новаторські ідеї перетворювалися на нові товари і послуги, які сприяють зростанню якісних робочих місць, а також розв'язанню проблем суспільства для зміцнення економічної і соціальної єдності. Формування кваліфікованої робочої сили буде забезпечуватися шляхом надання підтримки у професійній орієнтації, починаючи із загальної освіти, а також за рахунок можливостей безперервного професійного навчання протягом усього життя. Освіта позитивно діє на людський капітал, який у свою чергу сприяє прискоренню економічного розвитку.

Важливо відзначити, що людський капітал є дуже інертною економічною змінною. З причини низьких темпів заміщення нові, краще підготовлені випускники будуть складати лише малу частину загальної кількості зайнятого населення. Однак у довгостроковому плані вплив виявиться набагато більш значним.

7. Розробити модель загальнонаціональної системи оцінки інвестиційної привабливості вищої професійної освіти: модель (моделі) загальнонаціональної системи оцінки якості освіти, включаючи розробку спадкоємних за рівнями освіти контрольно-вимірвальних матеріалів, організаційного та інформаційно-технологічного забезпечення процедур оцінювання, а також апробація механізму її розгортання на державному і регіональному рівнях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Механізмами реалізації пріоритетних напрямів формування інвестиційної привабливості вищої професійної освіти будуть такі: правове та інституційне забезпечення; законодавче, нормативне та фінансове забезпечення комерційної діяльності освітніх установ; організаційно-адміністративні заходи; створення гнучкої системи державної підтримки; цільові програми формування та розвитку інвестиційного потенціалу освіти; підтримка наукоємних підприємств та стимулювання розширення сфери послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Морозов О.Ф. Ціна думки – інтелектуальний капітал : моногр. / Морозов О.Ф. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток. Лтд», 2012. – 352 с.
2. Сілакова Н.Є. Проблеми оцінювання якості підготовки фахівців вищої професійної освіти України / Н.Є. Сілакова // Сучасні стратегії та технології підготовки фахівців у вищій школі : зб. матеріалів всеукр. наук.-методич. конф. (м. Донецьк 28 березня 2012 р.) : тези допов. – Донецьк : ДонНУ, 2012 р. – С. 211-214.
3. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса: учеб. пособ / под общ. ред. проф. В.П. Колесова (экономич. ф-т МГУ). – [2-е изд., доп. и перераб.]. – М. : Права человека, 2010. – С. 597.
4. Ишина И.В. Модели финансирования образования / И.В. Ишина // Экономика образования. – 2013. – № 4. – С. 7-21.
5. Юдин Б.Г. Человек и социальные институты // Человек вчера и сегодня: междисциплинарные исследования / Отв. ред. М.С. Киселева. – М. : ИФРАН, 2008. – С. 35-46.
6. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти / Т.М. Боголіб // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 113-118.
7. Сафонова В. Вища освіта в Україні: необхідність передбачення основних напрямів її розвитку / В. Сафонова // Вища освіта України. – 2013. – № 2. – С. 41-45.
8. Ващук Ф. Інформатизація вищої освіти України в контексті європейського вибору (з досвіду Закарпатського державного університету) Геополітика України: історія і сучасність / Ф. Ващук, О. Ващук // зб. наук. праць. – Вип. 2– Ужгород, 2012. – С. 168-191.
9. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
10. Валентей С.Д. Развитие общества в теории социальных альтернатив / Валентей С.Д., Нестеров Л.И. – М. : Наука, 2012. – С. 171.
11. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – С. 403.
12. Никитина Н.Ш. Качество высшего образования. Риски при подготовке специалистов / Н.Ш. Никитина, П.Е. Щеглов // Университетское управление: практика и анализ. – 2014. – № 1. – С. 54-63.